

ESSÄ

Kön och karaktär – några reflektioner om vetenskap

”Karaktär” liksom ”integritet” är termer som särskilt förknippas med maskulinitet. Det har blivit vanligt att tycka att sådana dygder därför bör förlora sin status som dygder och ersättas med andra (samverkan eller samarbete, till exempel). **Sharon Rider** anser dock tvärtom: det gäller inte att bekämpa karaktärsidealet, det handlar om att *erövra det*.

En aspekt av vetenskapen är att den är en institution, som bl.a. består av hur de verk-samma inom institutionen ser på sina egna aktiviteter. Gemensamma värderingar, kriterier, mål och förebilder är viktiga ingredienser i den socialiseringsprocess som alla som vill ägna sig åt vetenskap måste genomgå.

Men jag befarar att vi går in i en fas där vetenskapen förlorar sin karaktär, där vi, var och en av oss, inte längre identifierar oss med vetenskapen som idé, alltså som styrande princip för eget tänkande, utan med vetenskapens organisation (universitetet, den egna institutionen eller forskningsgruppen, forskningsinriktningen, mm).

Forskaren blir ett objekt

På så vis är vi inte vetenskapliga karaktärer med egen vilja till eget tänkande, utan vi blir helt och hållet formade av de materiella villkoren för att bedriva vetenskap (resurser, anslag, publikationer mm). Vi blir objekt snarare än subjekt; ”veten-skapade” snarare än vetenskapare.

Det är inte längre vi som genererar det vetenskapliga tänkandet, utan det blir den vetenskapliga kulturen som bestämmer

om en gammal, gaggig gubbe som frossar i dammiga, punschlustiga anekdoter om stora män, legendariska föreläsningar, ofantliga kunskaper hos den och den, häftiga strider mellan professor X och docent Y på ett visst seminarium år 1962.

Det vill säga att det blev, till slut, en försteltnad uppsättning döda former, helt tömda på liv och mening. Det blev, i mångas ögon och med viss rätt, något ovärdigt, även löjligt. Men allt detta är bara att säga, menar jag, att universitetet till slut inte för-mådde leva upp till sin egen idé, inte längre menade något med sina uttryckta ideal, principer och värderingar.

Den kvinnliga karaktären

En vanlig uppfattning bland tänkare av olika slag genom historien har varit att ”den kvinnliga karaktären” består i att den i högre eller mindre grad *saknar* karaktär, emedan den manliga karaktären består i att den i högre eller mindre grad – *består*.

I de flesta fall har man ansett att det finns få ”rena” kvinnor i denna bemärkelse, och inte heller några ”rena” män, utan att dessa karaktäriseringar handlar om styrande principer, idealtyper, snarare än människor av kött och blod. Icke desto

Kant, Hegel, Schopenhauer, Kierkegaard, Strindberg, Ortega y Gasset... ja, listan kan göras lång. Det finns några gemensamma nämnare för alla dessa, trots enorma skillnader i kulturella förutsättningar och sammanhang. En klassisk formulering, som tydligt uttrycker denna gemensamma bild, ges av **Otto Weininger**:

”I en varelse såsom den absoluta kvinnan, finns det inga logiska eller etiska

är kvinnan oförmögen att följa principer av något slag. Mannen, som idealtyp, är trogen en kärlek till sina egna principer, en respekt för sanning och rätt, vilket kan betyda att han utövar våld på sina impulser. Han väljer, i full och fri medvetenhet, att styra över sig själv. När han misslyckas, har han felat framförallt mot sig själv.

Kvinnan såsom kvinna har inga principer; hennes val att förbli trogen handlar

.....

”Vetenskapens betydelse ligger i det fria sanningssökandet. Att förkasta detta mål är att förkasta värdet av vetenskap som sådant.”

.....

fenomen; därför saknas det grund för antagandet av en själ. Den absoluta kvinnan känner till varken det logiska eller det etiska imperativet; orden lag och plikt, plikt gentemot sig själv, är ord som är de minst bekanta för henne. Slutsatsen att hon saknar en icke-sinnlig/kroppslig personlighet är fullt berättigad. Den absoluta kvinnan har inget jag.”

Kvinnan saknar principer...

Kvinnans liv är framförallt riktat ifrån och mot sin sexualitet, enligt Weininger. Förverkligandet av sina biologiska förutsättningar är essensen i hennes kulturella vara, det hon strävar efter i sitt esse.

Förhållandet till andra (mannen och barnen) utgör alltså fulländandet av kvinnans andliga potential. I Ortegas ord, ”hennes kropp är hennes själ.” Män är alltså inte alls mer styrda av den sexuella impulsen som många vill hävda, snarare mindre, såtillvida att mannen är ”något mer” än sin sexualitet. En kvinna kan alltså mycket väl ägna sig åt idrott, filosofi, matematik, konst. Allt detta är dock bara medel för att uppnå hennes egentliga mål: förverkligandet av hennes sexualitet, hennes essens, i barnalstrandet.

I Weiningers karakterisering, som sagt,

om beräkningen att hon har för mycket att förlora i trygghet och rykte genom ett felsteg. Hennes imperativ är alltid av det praktiska slaget, aldrig av det kategoriska eller principiella slaget.

... och en egen vilja

Weininger menar att skökan är mindre styrd av instinkter än modern, då hon väljer att placera sig utanför det meningslösa, illusoriska prokreativa rejset. Precis därför, enligt Weininger, har ”stora män” alltid haft en preferens för skökotypen (**Kleopatra, Aspasia**). Icke desto mindre är skökan, likväl som modern, ett med sin sexualitet.

Skillnaden består i att skökan gör motstånd mot meningen som tilldelats hennes sexualitet; hon har gjort sin sexualitet till ett självändamål, snarare än ett medel. Ty när en kvinna blir mor, blir hon så att säga ”impregnerad”, hon blir mor ”i var-enda fiber av sitt vara”. (Detta gör henne bl.a. till trist sällskap, som gör att män dras till den dansande, sjungande, guldbetäckta skökan.) Men enligt Weininger, är skökan inte kriminell. För att vara kriminell, för att bryta mot lagen, måste man vara kapabel till moraliskt och logiskt tänkande: man måste kunna följa en princip för att kunna bryta mot den.

.....

”Vi blir objekt snarare än subjekt; ”veten-skapade” snarare än vetenskapare.”

.....

vad vi tänker. Vi går upp i ett forskningskollektiv utan något egentligt jag, ett jag som säger ja eller nej, som lyckas eller inte lyckas enligt sina *egna högsta principer*. Dagens byråkratiserade universitet, med dess ständiga utvärderingar, kvartalstänkande, måldokument mm som gör forskaren till objekt, berövar henne sin karaktär.

Universitetet, en gammal gubbe

Men låt mig vara tydlig. Jag anser att det gamla, högravande ”maskulina” universitetet förtjänar i hög grad det öde det nu tycks gå till mötes.

Jag skulle vilja säga att det påminner

mindre menade man att dessa skillnader finns, är reella, och visar sig i hur män och kvinnor i allmänhet är och betar sig.

Mannens essentiella drift, målet och meningen med hans vara är, enligt denna uppfattning, ett finnas till som individ, med ansvar såsom individ, eller aktiv och självständig medlem i gruppen. Kvinnans väsen, meningen och målet med hennes vara, är att utplåna sin individualitet, att gå upp i andra: i mannen, i barnen, i kollektivet (familjen, kyrkan).

Denna tanke finns uttryckt på olika sätt hos **Aristoteles**, kyrkofäderna **Tertullianus** och **Origenes**, **Mohammed**, **Confucius**,

Den sociala varelsen som kvinnan är kan inte vara kriminell, för hon har genom sin roll som medel för prokreation berövats förmågan att över huvudtaget följa principer. Kvinnan är alltså aldrig omoralisk, utan såsom kvinna har hon inte med moral att göra.

Med detta menar Weininger inte att kvinnan är dum. Tvärtom hävdar han bestämt att en kvinna aldrig är så dum som en man kan vara. För dumhet innebär ett misslyckande; man har inte lyckats använda sin vilja, sitt sinne, på ett vettigt sätt (tänk på Kants påpekande att en lögn förutsätter seden att tala sanning. Weininger säger att eftersom kvinnan inte har någon som helst känsla för sanning, kan hon varken tala sanning eller ljuga). Så till vida hon är ett med sin funktion som mor, har kvinnan ingen egen vilja, inget eget sinne att tillgå.

Vetenskapens karaktär

Någon undrar kanske varför jag tar upp detta fin-de-siècle-svärmeri. *Kön och karaktär (Geschlecht und Charakter; eine prinzipielle Untersuchung)* som utkom år 1903, var enormt betydelsefull i dåtidens debatt, och översattes till ett 20-tal språk.

Den gjorde upp med vissa spridda psykologiska idéer om empirins primat, och visade ett sätt att studera och analysera den personliga identitetens natur och mening i ljuset av begreppsliga och det man kan kalla för fenomenologiska undersökningar. Boken utmynnar i tanken att sexualiteten i dess nuvarande form alltid är en degradering och förnedring av kvinnan.

Det är sexualiteten, den mening den har i vår kultur, i vårt sätt att leva, som gör henne till objekt, som berövar henne sin humanitet, vare sig det gäller skökan eller modern. Alltså består kvinnans slaveri i hennes roll i reproduktion, i bildandet och upprätthållandet av familjen. Och detta inte som något som blott påverkar henne utifrån, utan som något som skapar henne inifrån, som ger henne en identitet. Hon blir till som människa i och med denna funktion.

Vetenskapen som produktion

Kvinnans förslavande, enligt Weininger,

beror alltså på att hon har formats av den mening som hennes sexualitet har tilldelats. Ingen utbildning, inga politiska rättigheter i världen kommer att göra någon som helst skillnad såtillvida allting ytterst syftar till att göra henne till mor i kropp och själ.

Kvinnans frigörelse, menar han, innebär att hon befrias från barnalstrandets betydelse, det som hittills gett hennes liv mening och mål. Till dess att hon har befriat sig själv, till dess att hon själv vill bära ansvarets tyngd, och inte gå upp i andra (familjen) kan hon inte vara fri, kan inte

vår identitet genom våra sysslor, och orkar inte, har inte redskap att ta itu med vad slaveriet, vår funktion, gör med oss. Bojorna är lika mycket i och på sinnet som på kroppen.

Alltså kommer ingen fortbildning, inga nya policydokument i världen att göra någon som helst skillnad såtillvida allting ytterst syftar till att göra oss till kunskapsproducenter och åsiktsunderleverantörer. Vetenskapens frigörelse, menar jag, innebär att vi får ett friare förhållningssätt till de institutioner som ger den en sådan mening och mål, nämligen en mening

.....

”En kvinna kan alltså mycket väl ägna sig åt idrott, filosofi, matematik, konst. Allt detta är dock bara medel för att uppnå hennes egentliga mål: förverkligandet av hennes sexualitet, hennes essens, i barnalstrandet.”

.....

vara skapande, kan inte vara principfast, kan inte vara självkritisk: kort sagt, kan inte vara en individ, en karaktär.

Oavsett vad vi tycker om Weiningers analys av den kvinnliga karaktären och hur den formats, kan jag se, i analogi med kvinnans tillblivelse som kulturvarelse, hur dagens forskare förslavas, och därmed formas, av den numera styrande idén om vetenskap som framförallt en fråga om produktion (helårsstudieplatser, helårsprestationer, publikationer, citeringar, externa forskningsanslag) och upprätthållande av institutioner (bildande av nätverk, deltagande i konferenser, ”excellenta” forskningsmiljöer).

Frihet följer med ansvar

Det stora problemet härvidlag är, som ofta är fallet med dem som har förslavats, att vi intar ett slaveriets mentalitet. Vi får

och ett mål som helt saknar riktiga ideal. (Att bidra till tillväxt eller leverera argument eller stöd för politiska beslut är inte ett ideal, ett kategoriskt imperativ, utan ett praktiskt imperativ. Sådana icke-mål, mål som egentligen är medel, gör vetenskapen i sig meningslös, till ett medel till något som också är bara ett medel.)

Inte förrän vi har befriat oss själva från denna innehållsbestämning av det vetenskapliga tänkandet, inte förrän vi vill bära ansvarets tyngd, kan vi vara fria, skapande, principfasta, självkritiska: kort sagt, kan vi vara individer. Till dess att vi väljer frihet, med all dess tvehågsenhet och tvekamp, får vi en karaktärlös vetenskap.

Som jag sa i början: det gäller då inte att bekämpa karaktärsidealet såsom det kommer till uttryck i förra seklets tänkande som något maskulint eller manligt, utan snarare att *erövra det*.

Byråkratiseringen förgör sig själv

Även om det gamla Humboldtska universitetets ideal, med dess idéer om karaktärsdaning och forskningsfrihet ofta urartade i tomma former och fraser, ursäktar för ett världsfrånvänt självförhärligande, självbespeglande glaspärlespel, innebär detta inte att alternativet är att förkasta idealet att det bör finnas andra, högre mål och principer.

Jag vill hävda att vetenskap inte, vare sig i form av undervisning eller forskning, är vilken verksamhet som helst, utan har ett specifikt och mycket högt satt mål – och som sådant både omätbart och knappt nåbart – det ärliga, öppna och självkritiska prövandet av idéer. Eller, för att använda ännu ett gammalmodigt, närmast obsolet ord: vetenskapens betydelse ligger i det fria sanningssökandet. Att förkasta detta mål är att förkasta värdet av vetenskap som sådan.

Det innebär att forskaren inte har några egna principer och värden som styr hennes vetenskapliga gärningar, hennes frågeställningar och tillvägagångssätt, utan hon dras helt enkelt in i en kultur där det ingår att utföra vissa sysslor: delta i konferenser, tävla med varandra, skapa eller skaffa sig nätverk.

Hon följer sina impulser, fyller sin funktion i systemet – ett pragmatiskt imperativ. Detta må väl vara ett stadium i en oundviklig utveckling i vetenskapens historia, men jag har svårt att se värdet i en sådan verksamhet *som sådan*.

En förtröstansfull tanke är att denna utveckling, påskyndad av en ökad byråkratisering, ekonomistyrning och automatisering av universitetet liksom av samhället i stort, kanske inte kan fortsätta utan att göra slut på sig själv.

Sharon Rider

är docent i teoretisk filosofi och prodekanus vid den historisk-filosofiska fakulteten vid Uppsala Universitet